

М. О. ШВЕДОВА

Київський національний лінгвістичний університет

м. Київ, Україна

Електронна пошта: corpus.textiv@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-0759-1689>

**ЛЕКСИЧНА ВАРІАНТНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ
1920–1940-Х РОКІВ І ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЛЕКСИЧНОЇ
НОРМИ
(корпусне дослідження)**

У статті представлено порівняльне корпусне дослідження лексики українських газет міжвоєнного періоду і перших повоєнних років, яке має показати формування нової публіцистичної норми в 1940-ві роки. Розглянуто цю нову норму з урахуванням впливу на неї східноукраїнського й західноукраїнського варіантів української літературної мови, а також російської мови. Укладено три корпуси газетних текстів, які представляють різні варіанти літературної норми: 1) радянські газетні тексти 1919–1933 років, до кінця «українізації», 2) західноукраїнські до- і міжрадянські газетні тексти 1937–1943 років, 3) західноукраїнські радянські газетні тексти 1939–1946 років. За цими корпусами побудовано частотні словники, на порівнянні яких ґрунтуються висновки дослідження. На основі трьох частотних словників укладено таблицю змін у межах синонімічних рядів, зокрема на рівні частотності, для 117 рядів.

Дослідження показало, що нова лексична норма, яка сформувалася в радянській публіцистиці в 1940-ві роки, має східноукраїнську основу. Регіональна західноукраїнська лексика, яку ми зафіксували в до- і міжрадянських західноукраїнських газетах, майже не вплинула на нову лексичну норму, зокрема і західноукраїнська лексика, схожа на російську (*упадок, оба* тощо). Цей факт свідчить про те, що наближення української норми до російської відбувалося саме за посередництвом східного варіанта української мови. Зафіксовано зміни в межах синонімічних рядів (частіше в бік їхнього звуження), зміну частотності синонімів — здебільшого в бік зближення з російською мовою, хоч є випадки, що суперечать цій тенденції. Українська мова, засвідчена в радянських газетних текстах 1940-х років, у цілому зберігає свою лексичну основу, русифікаторський вплив має поверховий і в багатьох випадках нетривалий характер. Зіставлення лексики післявоєнних радянських газет із сучасною нормою засвідчує, що багато русизмів 1930–40-х років не закріпилося в мові.

Ключові слова: лексика, синоніми, літературна норма, варіантність, корпус.

Різноманіття лексичних варіантів в українській пресі 1920–40-х років було зумовлено різними соціолінгвістичними причинами. Українська мова в цей час переживала період активного формування нової літературної норми.

До входження Східної Галичини до складу УРСР у 1939 році формування української літературної мови, зокрема публіцистичного стилю, відбувалося навколо двох центрів (Київ–Харків і Львів), між якими існувала значна політична і культурна відмінність. На сході України до першої половини 1930–х рр. радянська влада сприяла розвитку української мови, а потім почала поступово посилювати вплив російської, і саме перед приєднанням Східної Галичини до УРСР, у кінці 1930-х рр. русифікація вступила у свою найжорсткішу фазу [Шевельов : 184–192]. На захід України в 1939 р. одразу прийшла норма, відмінна від місцевої і своєю східноукраїнською основою, і специфікою радянської кодифікації. Русифікація мала два напрямки: з одного боку, ставало все менше українських друкованих видань, шкіл, театрів тощо і більше — російських, з другого боку, формування літературної норми української мови умисно скеровували таким чином, щоб наблизити її до російської [Шевельов : 193–209].

Праці на тему радянської мовної політики, яка мала на меті наближення літературної норми української мови до російської, переважно присвячені саме лексиці і використовують як джерела словники, нормативні приписи, редакційні правки тієї пори [Демська-Кульчицька 2005; Боярчук 2011; Підкуймуха 2016; Ренчка 2018 та ін.]. Проте можна припустити, що, хоча радянська влада і мала можливість контролювати редакційну політику всіх радянських видань і, безперечно, це робила, функціонування лексики в оригінальних текстах могло відрізнитися від нормативних приписів. Наприклад, слово *офіціальний*, яке в 11-томному «Словнику української мови» подано без жодних застережень (СУМ, V : 817), у 1970–1980 рр., коли виходив цей словник, уже мало вживалося. Пік його частотності в друкованих текстах був короткий — післявоєнні 40-і–50-ті роки, про що свідчить графік співвідношення частотності слів *офіційний* і *офіціальний*, побудований за корпусом (див. рис. 1), але з радянських словників цього не видно.

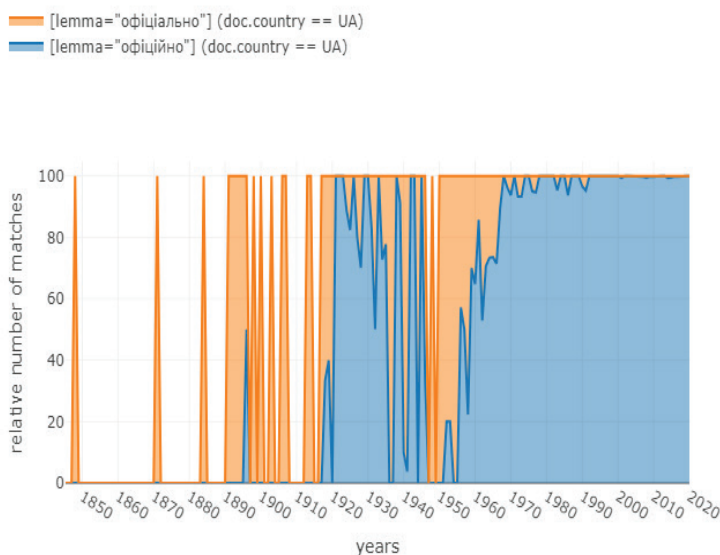

Рис. 1. Графік співвідношення частотності лексем *офіційний* (темний графік) і *офіціальний* (світлий) за роками (ГРАК-9, підкорпус текстів, створених в Україні).

На важливості кількісного дослідження результатів русифікації на матеріалі текстів наголошував ще Ю. Шевельов, який не вважав, що українська загальнономовна лексика в цілому зазнала значних втрат у період русифікації: «Новим у цей період було те, що наступ на українську мову ззовні, русифікаційний тиск на мовця, тепер сполучався з наступом на мову зсередини: саму структуру, основу безборонної літературної мови відкрито російським впливам і позикам, а її діалектну основу зрушено на схід. Кількісно оцінити, якою мірою російські елементи справді продерлися тоді до української писемної мови, важко. Враження однаке таке, що їх не надто побільшало. Мовна політика періоду більше узаконила старі запозичення, ніж упровадила нові (поминаючи, звичайно, спільні для всіх мов Союзу советизми, які розносила російська мова). Основний склад української літературної мови ґрунтовних змін не зазнав. Це можна бачити, порівнявши літературні чи журналістичні тексти, скажімо, з 1925 до текстів 1935 або 1940 року. Головні здобутки коротких років незалежності чи напівзалежності України в основному збереглися» [Шевельов : 215–216]. Тепер, завдяки наявності корпусу, маємо змогу кількісно оцінити міру російського впливу в цей час на українську мову, зокрема лексику.

Також, на нашу думку, потребує додаткового дослідження теза про те, що «політику внутрішнього зросійщення української мови загальмували політичні події 1939 р. — об'єднання УРСР із західноукраїнськими областями, де вживання української мови відзначалося соціальною і функціональною повнотою і де суспільство чинило потужний опір русифікації» [Масенко 2005 : 17–18] і «унаслідок цього їхній [західноукраїнський] варіант літературної мови влився — на певну міру — в загальноукраїнський ужиток» [Карікова 2018 : 431]. Наскільки вплинув західноукраїнський стандарт на радянську літературну норму, доступну нам у текстах?

У цій статті ми представимо корпусне дослідження лексики українських газет 1920–40-х років, порівняємо східноукраїнську лексику часів українізації і західноукраїнську лексику дорадянського періоду з радянською, сформованою в перший період політики зросійщення, зважимо фактори формування нової української лексичної норми в цей період, а також опишемо нашу методологію корпусного аналізу лексики на базі Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК: ucorpus.org) (ГРАК). Зауважимо, що дослідження виконане в межах дескриптивного підходу і не містить жодних оцінок історичних мовних явищ з позицій правильності чи неправильності для української мови.

1. Пошук матеріалу

Для корпусного дослідження лексичних змін в українській мові 1920–40-х років потрібен великий реєстр лексичних варіантів, уживання яких можна було б простежити за корпусом у текстах різних регіонів, історичних періодів і різного політичного спрямування. Нашу увагу привернув «Реєстр репресованих слів», укладений О. Демською-Кульчицькою, який уміщено в книзі «Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгводику» [Демська-Кульчицька 2005]. Реєстр зібраний зі стилістичних рекомендацій 1930-х і 1970-х років і представлений у вигляді таблиці, де до кожного nereкомендованого слова подано слово-замінник і посилання на джерело цього припису. Реєстр ілюструє жорсткий характер радянської мовної політики щодо внормування української мови в частині лексики, фразеології та почасти синтаксису (коли

ідеться про заміну сполучників). Проте цей реєстр виявився незручним для корпусного дослідження. Велика частина слів у ньому є науковими і технічними термінами, які регулярно вживають тільки в спеціальних текстах, і в ГРАКу не вистачає матеріалу для аналізу такої лексики. Можна припустити, що деякі з наведених у «Реєстрі» термінів не потрапили в корпус ще й тому, що були вперше унормовані в термінологічних словниках 1920-х років і не встигли поширитися за короткий період українізації. Наприклад, слово *автомобілярня* в ГРАКу і в базі «Google Книги» (books.google.com.ua) знаходимо лише в мовознавчих працях: у сучасних філологів і мовознавців з діаспори, де ідеться про формування нової української термінології в 1920-ті роки [Нікуліна 2004 : 90; Кочан 2013 : 206] і про те, як у 1930-ті її піддали критиці [Смаль-Стоцький 1969 : 59; Карікова 2016 : 328], і власне в радянських статтях, спрямованих проти новотворів на зразок *автомобілярня* (ГРАК: [Хвиля 1933], Google Книги: М. Рильський — 1953 рік, московський журнал «Дружба народів» — 1974 рік та ін.). Жодного прикладу зі словом *автомобілярня*, де воно було б ужито в тексті безпосередньо, знайти ще не вдалося (пошук здійснено в базі «Google Книги» і в ГРАК-9, обсяг якого 633 млн токенів). З іншого боку, «Реєстр репресованих слів» містить певну кількість багатозначних лексем, які неможливо просто кількісно порівняти з рекомендованим синонімом, оскільки в корпусі немає можливості шукати одне значення багатозначного слова окремо від інших. Наприклад, у «Реєстрі» вміщено рекомендацію заміняти сполучник *аби* сполучником *щоб*, але тут, напевно, ідеться лише про те значення *аби*, яке збігається зі значенням *щоб*: «АБІ, спол. 1. Починає підрядні речення умови; коли б лише, тільки б. Не спиняй, нехай собі співає, аби не голосно (Тарас Шевченко, I, 1951, 102) ... 2. Починає підрядні речення мети; щоб. — Я Нептуну Півкопи грошей в руку суну, Аби на морі штурм утих (Іван Котляревський, I, 1952, 68) ... 3. Виступає на початку підрядних додаткових речень; щоб. Дівчина, очевидячки, тільки й чатувала, аби стягти хустину з шиї (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 235) ... 4. діал. Починає підрядні речення допустові; хоча б, хоч би. — Я аби хотів що попові дати, то не дам, бо не маю, а він аби хотів здерти, то не зідре, бо не має що здерти (Василь Стефаник, I, 1949, 122) ... [Словник української мови: в 11 томах. — Том 1, 1970. — Стор. 3]».

Очевидно, що не в кожному випадку можлива заміна *аби* на *щоб* без зміни значення. Є також багато прикладів у «Реєстрі», де ідеться про рекомендацію заміни слова в термінологічному значенні (наприклад, *гніт*, *дотик* на *прес*, *контакт*), а не в загальномовному. З цих двох причин (рідковживаність і багатозначність слів) словник «Реєстру» не може бути основою для корпусного аналізу кількісних змін у лексиці. Він також красномовно свідчить, що увагу радянських нормалізаторів було найбільше приділено технічній термінології. Ми ж схилилися до дослідження мови публіцистики, зокрема газетних текстів, які мали краще засвідчити швидкі зміни в мові і практичні результати радянської мовної політики.

2. Створення реєстру варіантів на основі ГРАКу

З корпусу за допомогою інструментів NoSketchEngine [Rychlý 2007; Kilgarriff 2014] можна вивести списки слів, частотність яких помітно зменшується чи збільшується в текстах певних стилів за певний період. Звісно, такі відмінності пов'язані не лише з мовною політикою СРСР: на зміни в частотності слів впливає багато інших факторів, серед яких різність тема-

тики і політичного спрямування текстів, неуніфікований правопис, зокрема різні норми орфоепічного і правописного оформлення запозичених слів, вплив індивідуального стилю та випадкові обставини, не пов'язані з мовною політикою.

Для дослідження з ГРАКу було обрано три хронологічно близьких підкорпуси газетних текстів, репрезентативні для східноукраїнської норми періоду незалежності й українізації, західноукраїнської до- і міжрадянської норми та радянської західноукраїнської норми:

1. Корпус радянських газет 1919–1933 років (далі: Корпус 1919–1933), куди увійшли тексти з видань: «Більшовик Полтавщини» (Полтава), «Більшовик» (Київ), «Більшовик» (Одеса), «Вапліте» (Харків), «Вісті ВУЦВК» (Київ–Харків), «Геть неписьменність» (Харків), «Комсомолец України» (Харків), «Народний учитель» (Харків), «Нове мистецтво» (Харків), «Правда Прилуччини» (Прилуки), «Шлях до волі» (Дніпро), «Література, Наука, Мистецтво» (Харків). Обсяг корпусу 863 тисячі токенів.

2. Корпус галицьких до- і міжрадянських газет 1937–1943 рр. (далі: Корпус 1937–1943), куди увійшли тексти з видань: «Бережанські вісті» (Бережани), «Діло» (Львів), «Львівські вісті» (Львів), «Українські щоденні вісті» (Львів), «Як на долоні» (Львів). Обсяг корпусу 923 тисячі токенів.

3. Корпус галицьких радянських газет 1939–1946 рр. (далі: Корпус 1939–1946), куди увійшли тексти з видань: «Вільна Україна» (Львів), «Вільне життя» (Тернопіль), «За більшовицькі темпи» (Болахів), «Ленінським Шляхом» (Стрий), «Нафтовик Борислава» (Борислав), «Червоний прапор» (Коломия), «Червоний екскаватор» (Самбір), Обсяг корпусу 1157 тисяч токенів.

Для кожного з цих корпусів засобами NoSketchEngine автоматично зроблено частотний словник лем. Із трьох частотних списків лем було укладено зведений список, у якому до кожної лемі зазначено її частоти в трьох корпусах. Зі зведеного списку вилучено власні назви, числівники, записані цифрами, і рідковживані слова (з частотами <5), після цього в ньому залишилося 16590 лем.

Словник лем, який ми отримали з трьох корпусів, було поповнено частотними нелематизованими словами (тобто не зафіксованими у словнику ВЕСУМ, за яким здійснено лематизацію ГРАКу). Для цього склали частотний список нелематизованих словоформ кожного підкорпусу і вибрали найчастотніші (зафіксовані у текстах >10 разів). Таким чином ми отримали зведений список лем із частотами в трьох корпусах у вигляді таблиці (16590 лем) і список частотних нелематизованих слів та правописних варіантів, знайдених у цих корпусах (близько 300 одиниць). Сортуючи цей список за частотою в тому чи іншому корпусі, ми вручну шукали лексеми, унікальні для кожного з корпусів, і такі, частотність яких різко змінюється від корпусу до корпусу, аналізуючи ці зміни.

3. Порівняння лексики Корпусів 1919–1933, 1937–1943 і 1939–1946

3.1. Тематичні відмінності

У кожному з трьох корпусів є частина унікальної лексики, пов'язана з тематикою текстів, а не з регіональною варіантністю чи державною мовною політикою. Так, наприклад, частотність слів *промисловість*, *партійний*, *партія* в радянських газетах набагато вища, ніж у західноукраїнських недержавних, але причини цього явища суто соціальні. Наведемо короткі списки

найчастотніших лем, унікальних для кожного з трьох підкорпусів, які представляють теми, актуальні для газет цього часу й місця:

Корпус 1919–1933: |сельбуд|:265¹, |перевибори|:150, |комнезам|:138, |незасоможник|:126, |лікнеп|:124, |окрвиконком|:116, |робкор|:96, |ухил|:87, |радвлада|:80, |глитай|:68, |скарлатина|:58, |аероплан|:57, |губвиконком|:56, |меншовик|:56, |партосередок|:52, |партієць|:52;

Корпус 1937–1943: премієр:>200, |митрополит|:141, |пристань|:134, |покійний|:120, |священник|:62, |парох|:60, |православний|:53, |корабельний|:72, |староство|:71, |губернаторство|:52, |плащ|:60, |мода|:51;

Корпус 1939–1946: |загарбник|:264, |вітчизняний|:254, |гітлерівський|:184, |німецько-фашистський|:137, |міськком|:169, |хлібоздача|:135, |першість|:121, |перевиконання|:117, |стахановець|:114, |передовик|:105, |бригадир|:98, |достроково|:97, |буріння|:96, |орденоносець|:88, |машинно-тракторний|:85, |паровозний|:82, |насос|:80, |слюсар|:78, |самовідданий|:76, |наполегливо|:76, |нафтовидобуток|:73.

3.2. Орфоепічні та правописні відмінності

Інша група слів досліджуваних корпусів — це орфоепічні і правописні варіанти на зразок *інший / инший*, *індустріалізація / індустрілізація*, *Англія / Анлія*, *Лондон / Лондон*, *п'ятниця / пятниця*. Ці відмінності здебільшого типові, пов'язані з формуванням правописної норми [Український правопис 1928; Український правопис 1940]. Правописна й орфоепічна варіантність найбільше характерна для Корпусу 1919–1933 рр., періоду, коли ще тривало становлення правопису. Так, у текстах цього часу зафіксовано варіанти: *інший:385 / инший:703*, *іноді:43 / иноді:67*, *агенство:19 / агентство:18*, *замість:95 / замість:92*, *пролетаріят:266 / пролетаріат:64* і под. Окремо слід сказати про варіанти на зразок *сельбуд:265 / сільбуд:6*, *селькор:97 / сількор:35*, *сельрада:58 / сільрада:482*, які найімовірніше не є правописними, а походять від різних слів: *селянський* і *сільський*.²

3.3. Зміни в межах синонімічних рядів

Спираючись на зведений частотний словник трьох корпусів і користуючись словниками (СУМ), (R2U), (Лексикон львівський), ми уклали таблицю найуживаніших синонімів з їхніми частотами, яка демонструє відмінність у межах синонімічного ряду в трьох досліджуваних корпусах (див. табл. 1). У багатьох випадках для уточнення значення слова і коректного відновлення синонімічних рядів потрібно було звертатися не лише до словників, а й до корпусу. Наприклад, слово *бурса*, яке є тільки в Корпусі 1937–1943 рр. і не зафіксоване в корпусах радянських газет, могло означати гуртожиток для учнів, інтернат або професійно-технічне училище (R2U; Лексикон львівський : 118). Проте у львівських довоєнних газетах ідеться про конкретну реалію — як видно з контекстів, це інтернат для дівчат, ремісниче училище з помешканнями: «П. Войтів зремонтував будинок для *бурси* і *бурсачки* дістали чудове приміщення: в гарних, чистеньких, ясних кімнатах мають усі потрібні вигоди: гарячу й холодну воду, купелі-лазнички, туші, мають для свого вжитку і широке подвір'я» («Діло», 1938).

Інший приклад: слово *екзамен*, яке з'являється тільки в корпусі 1939–1945 рр. поряд зі старим словом *іспит*. Аналіз текстів показав, що в газетах 1945–1946 рр. ці слова вживались неоднаково: *екзаменами* називали вступні,

¹ Прямими рисками позначаємо лему.

² Дякуємо за цю підказку С. С. Єрмоленку.

випускні экзамени та экзамени на атестат зрілості, інші перевірки знань частіше називалися *іспитами*, хоч і не завжди:

«В залежності від того, як складуть учні *випускні экзамени* та *перевідні іспити*, буде оцінюватись робота вчителя по здійсненню поставлених перед школою партією та урядом завдань» («Вільне життя», 1945); «Більшість шкіл нашої області виконали державні програми, старанно готуються до *іспитів* та *випускних екзаменів*» (там же, 1945); «Зараз школи вступили в самий відповідальний період, в період закінчення навчального року, підготовки й проведення *переводних і випускних екзаменів*» («За більшовицькі темпи», 1945); «Всі, без винятку, слухачі третього курсу училища успішно склали *екзамен по всіх предметах* і одержали почесне звання народного вчителя» («Ленінським Шляхом», 1946); «*Вступні екзамен*и провадитимуться з 1 по 20 серпня» («Вільне життя», 1946).

У західноукраїнських радянських газетах 1939–1941 рр. такого розрізнення слів *екзамен* та *іспит* ми не знайшли, як і в решті корпусу, схоже, що це було нетривале явище. У сучасній мові слова *екзамен* та *іспит* уживають без розрізнення значення: «На порозі *випускні екзамен*и в школах і *іспити* до університетів» («Високий замок», 2005); «Це одночасно і шкільний *іспит*, і *вступний екзамен*» («Високий замок», 2006).

Ще один приклад — слово *зрозуміння*, яке є в сучасній мові, але його висока частотність у галицьких до- і міжрадянських газетах на відміну від радянських є сигналом для перевірки значення: галицьке *зрозуміння* точно відповідає слову *розуміння* в радянських газетах.

Приклади з Корпусу 1937–1943: «Кошти на такий фаховий вишкіл теж не тяжко буде знайти, бо *зрозуміння* ваги тої справи вже серед нашого громадянства є» («Діло», 1939); «І треба лиш кріхітку *зрозуміння* того, що дитинство не менше важний етап в житті людини, як зрілий вік» («Львівські вісті», 1941). Пор. приклади з Корпусу 1919–1933: «Самостійність пролетарської тактики, *розуміння* того, що саме пролетаріят є творцем комунізму, определяє і задає дії Комуністичної Партії» («Червоний прапор», 1920); «Жахлива політична неписьменність серед нових шарів молоді, відсутність правильного *розуміння* різниці між капіталістичними підприємствами і нашими підприємствами “послідовно-соціалістичного типу”, між шляхами капіталізму, між шляхами нашого розвитку є дуже серйозне явище, мимо якого партія пройти не може» («Комсомолец України», 1925).

У деяких випадках до таблиці потрапили часткові синоніми, які складно було розмежувати, як наприклад, *командир*, *командант*, *командувач*, *командуючий*.

Таблиця 1

Розподіл синонімів у трьох корпусах з частотами			
Значення	Корпус 1919–1933	Корпус 1937–1943	Корпус 1939–1946
‘авіаційний’	авіаційний :3	летунський :289	авіаційний :111
‘авіація’	авіація :12	авіація :374 — летунство :311 — авіація :13	авіація :1061
‘автомобіль’	авто-мобіль :41 — автомашина :7	авто :117 — самохід :73 — автомашина :21	автомашина :54 — автомобіль :37 — авто :5

‘агентство’	агенство :19 — агентство :18	агенція :94 — аген- ція :81 — агент- ство :39	агент- ство :1447 — агенство :56
‘аеродром’	аеродром :12	летовище :156 — ае- родром :70	аеродром :276
‘арешт’	арешт :36	арештування :53 — арешт :44	арешт :79
‘атакувати’	атакувати :4	атакувати :268 — за- атакувати :170	атакувати :149
‘батарея’	батарея :5	батерія :70	батарея :64
‘батьківщина’	батьківщина :25	батьківщина :49 — рідний край:28	батьківщи- на :157 — вітчиз- на :107 — рідний край:10
‘більшовизм’	більшовизм :14	большевизм :65	більшовизм :10
‘більшовицький’	більшовиць- кий :136	большевиць- кий :613 — більшо- вицький :38	більшовиць- кий :246
‘бомбардувальник’		бомбардуваль- ник :141 — бомбо- вик:115	бомбардуваль- ник :296
‘британський’	британський :38	британський :845 — бритійський :334	британський :70
‘броньований’	0	панцирний :122	броньований :6
‘будівництво’	будівни- цтво :616 — бу- дування :7	розбудова :89 — бу- дівництво :22	будівни- цтво :449 — буду- вання :59
‘визнання’	визнання :71	признання :63	визнання :15
‘відвідування’	відвідування :16	відвідини :62 — ві- зит :33	відвідуван- ня :40 — ві- зит :9 — відвідан- ня :5
‘відрізок’	відтинок :1	відтинок :427	відрізок :5
‘влучити’	влучити :4	поцілити :114	влучити :12
‘воїн’	вояк :5 — воїн :2	вояк :183 — воїн :10	воїн :148
‘вокзал’	вокзал :9	двірець :81	вокзал :80
‘встановити’	встановити :161	устійнити :65 — встановити :11	встановити :224
‘вступити’	вступити :106	вступити :52 — за- ступити :51	вступити :157
‘гасло’	гасло :93	гасло :26	лозунг :91
‘голандський’	голандський :5	голяндський :115 — голландський :17	голландсь- кий :115 — го- ландський :13
‘головний’	головний :259	головний :480 — на- чальний :57	головний :269

‘доброволець’	добровілець:6	доброволець :52	добровілець:20
‘доповідач’	доповідач :33 — промовець :33 — докладчик :32 — докладач :23	промовець :24	доповідач :75 — промовець :25
‘доповідь’	доклад :241 — доповідь :214	реферат :98 — до- повідь :26	доповідь :469
‘доставка’	доставка :8	достава :62	доставка :18
‘єврей’	єврей :30	жид :115	єврей :38
‘єврейський’	єврейський :65	жидівський :149	єврейський :123
‘житло’	помешкан- ня :227 — жит- ло :13	мешкання :67 — по- мешкання :21	житло :17 — мешкання :7
‘журнал’	журнал :153 — часопис :36	часопис :475 — жур- нал :91	журнал :146
‘журналістський’	0	пресовий :92 — жур- налістичний :6	журналістсь- кий :10
‘замість’	замість :95 — замісць :92	замість :79	замість :163
‘занепад’	занепад :23	упадок :69 — зане- пад :17	занепад :9
‘заробіток’	зарплата :61 — заробіток :55 — зарплат- ня :54 — за- робітна платня / плата:27 — за- робітна платня / плата:22	заробіток :28 — зарі- бок :5	зарплата :76 — заробіток :59 — заробітна платня / плата:41
‘зауважити’	зауважити :37	завважити :62	зауважити :6
‘збити’	збити :16	збити :340 — зістрі- лити :233	збити :185
‘зважати’	зважати :12	уважати :74	зважати :10
‘здійснити’	здійснити :68	відбути :99 — здійс- нити :19	здійснити :62
‘іноземний’	чужоземний :81	чужинний :16 — чу- жинецький :11	іноземний :163
‘інтернат’	гуртожиток :6 — інтернат :5	бурса :54 — гурто- житок :14	гуртожиток :115
‘іспанський’	іспанський :10	еспанський :199	іспанський :42
‘іспит’	іспит :24	іспит :52	іспит :238 — ек- замен :115
‘італійський’	італійський :37	італійський :545	італьянсь- кий :687 — італійський :26
‘квартира’	квартира :10	кватира :200	квартира :123

‘класовий’	класовий :118 — клясовий :97	клясовий :4	класовий :39
‘коло’	коло :131	коло :290 — око- ло :52	коло :338
‘командувач’	команду- вач :18 — коман- дуючий :12 — командир :11	командант :84 — ко- мандувач :19 — ко- мандир :12 — коман- дуючий :5	командир :70 — командуючий :56
‘комюніке’	комюніке :2	комунікат :101	комюніке :228
‘контратака’	0	проти наступ :107 — контратака :14	контратака :32
‘кордон’	кордон :96	кордон :252 — гра- ниця :93	кордон :383
‘кореспондент’	кореспон- дент :82 — допи- сувач :51 — роб- кор :96 — сель- кор :97 — сіль- кор :35 — юн- кор :9	кореспондент :172	кореспон- дент :460
‘користуватися’	користувати- ся :107 — кори- статися :11 — скористати- ся :8 — скори- стати :7 — ско- ристуватися :5	користати :61 — ко- ристуватися :48 — скористати :11	користувати- ся :161 — скори- статися :14
‘кредитний’	кредитний :54 — кредитовий :51	кредитовий :23	кредитний :4
‘кулемет’	кулемет :8	скоростріл :65 — ку- лемет :17	кулемет :89
‘мисливський’	мисливський :2	ловецький :207 — мисливський :14	мисливський :4
‘митець’	художник :39 — митець :11	мистець :96	художник :129 — митець :15
‘місцевий’	місцевий :179	місцевий :112 — та- мошній :62 — тутеш- ній :25	місцевий :223
‘навчання’	навчання :187	навчання :104 — вишкіл :59	навчання :350
‘називати’	називати :22	іменувати :70 — на- зивати :46	називати :53
‘наказ’	наказ :100	наказ :93 — при- каз :62 — припис :61	наказ :210 — указ :82
‘наліт’	наліт :3	налет :241 — наліт :19	наліт :588
‘насамперед’	насампе- ред :95 — пе- редусім :24	передусім :121 — пе- редовсім :59 — на- самперед :9	насамперед :68 — передусім :9
‘наслідок’	наслідок :415	наслідок :290 — вис- лід :226	наслідок :305

‘наступ’	наступ :92	наступ :503 — офен- зива :60	наступ :194
‘наступ зазнав невдачі’	0	заломитися :73 (на- ступ заломився)	наступ зазнав невдачі:1
‘недолік’	хиба :280 — недолік :22 — вада :7	хиба :12 — не- долік :10	недолік :226 — хиба :46
‘об’єднаний’	об’єднаний :56	злучений :164 — об’єднаний :16	об’єднаний :60
‘обидва’	обидва :38	оба :83 — оби- два :24 — обидвоє :20	обидва :76
‘окружний’	окруж- ний :164 — округовий :91	окружний :143	окружний :38
‘опір’	опір :50	спротив :94 — опір :42	опір :130
‘освіта’	освіта :253	освіта :126 — шкіль- ництво :92	освіта :211
‘офіційний’	офіційний :50 — офіціальний :44	офіційний :74 — офі- ціальний :33	офіціаль- ний :132 — офі- ційний :46
‘офіційно’	офіційно :11 — офіціально :10	урядово :58 — офі- ційно :23 — офі- ціально :13	офіціаль- но :106 — офіцій- но :19
‘південний’	південний :68	південний :388 — полудневий :53	південний :312
‘підготовка’	підготовка :244	підготова :91 — під- готовка :26	підготовка :622
‘піджак’	піджак :6	маринарка :41	піджак :1
‘пілот’	літун :24 — пілот :6	летун :128 — літун :3 — пілот :2	льотчик :126 — пілот :12
‘повідомлення’	повідомлен- ня :122	звідомлення :406 — повідомлення :276	повідомлен- ня :1085
‘повідомлення’	повідомлен- ня :122 — вість :35 — звістка :31	вість :889 — віст- ка :399 — пові- домлення :276 — оповістка :5	повідомлен- ня :1085 — звістка :45 — вість :42 — віст- ка :7
‘погляд’	погляд :172	погляд :188 — опінія :67	погляд :79
‘порозуміння’	порозуміння :5	порозуміння :177	взаєморозумін- ня :7
‘посол’	посол :33	посол :380 — амба- садор :282	посол :103 — по- сланик:69 — по- впред :42

‘постачання’	постачання :107- електропос- тачання :9 — газо- постачання :8 — водопостачан- ня :5 — постав- ка :7 — держпо- ставка :9	постачання :93	постачан- ня :219 — постав- ка :79 — хлібопо- ставка :75 — мо- локопоставка :32
‘постачити’	постачити :9	постачити :2	завезти :70 — по- стачити :5
‘почуття’	почуття :43	почування :72 — по- чуття :70	почуття :117 — відчуття :6
‘поширення’	поширен- ня :157 — розпо- всюдження :18 — розповсюджен- ня :12	поширення :46	поширення :41 — розповсюджен- ня :25
‘прокурор’	прокурор :60	прокуратор :73 — прокурор :15	прокурор :79
‘пролетаріат’	проле- таріат :266 — пролетаріат :64	пролетаріат :1	пролетаріат :35
‘промисловість’	промис- ловість :564 — індустрія :55	промисловість :67	промис- ловість :547
‘проти’	проти :834	проти :854 — супро- ти :126	проти :837
‘протиповітряний’	0	протиілетунсь- кий :176 — проти- повітряний :38	протиповітря- ний :40
‘профспілка’	профспіл- ка :238 — про- фсоюз :103	0	профспілка :140
‘пряме попадання’	0	цільне попадання: 70	пряме попадан- ня:34
‘публічний захід’	міроприємство :2	імпреза :73	міроприєм- ство :45
‘радянська влада’	радянська вла- да:222	совети :176 — совіти :76 — радян- ська влада :5	радянська вла- да:405
‘радянський’	радянсь- кий :1236	советський : 621 — совітський :263 — радянський :27	радянський :3703
‘розуміння’	розуміння :98	зрозуміння :79 — ро- зуміння :32	розуміння :23
‘святковий’	святковий :9	святочний :72	святковий :28
‘середній’	середній :110	середній :245 — се- редуший :63	середній :272
‘серйозно’	серйозно :29	поважно :54	серйозно :83
‘складений’	складений :24 — що / який скла- дається з:19	зложений :53 — складений :23 — що / який складається з:18	складений :41 — що / який скла- дається з:24

‘скласти’	скласти :124	зложити :125 — скласти :96	скласти :108
‘соціалізм’	соціалізм :142 — соціалізм :10	соціалізм :1 — со- ціалізм :1	соціалізм :63
‘спеціаліст’	фахівець :37 — спеціаліст :27 — спец :24	фахівець :70 — спеціаліст :23	спеціаліст :66 — фахівець :33
‘співпрацювати’	співробітничати :3	співпрацювати :39	співробітничати :16
‘співпраця’	співробітництво :37	співпраця :173	співробітництво :56
‘спільність’	спільність :10	спільнота :62	спільність :5
‘спортивний’	спортивний :20	спортовий :71	спортивний :58
‘спричинитися’	спричинитися :38	причинитися :76	причинитися :1
‘СРСР’	СРСР :550	СССР :234 — СРСР :5	СРСР :1012
‘станція’	станція :208	стація :77 — стан- ція :8	станція :409
‘статі’	статі :99	статі :92 — стану- ти :64	статі :118
‘суспільство’	суспільство :120	загал :96 — суспіль- ство :20	суспільство :56
‘тил’	тил :20	запілля :54 — тил :9	тил :84
‘торговий’	торговель- ний :144 — тор- говий :10	торговельний :388 — торговий :7	торговий :224 — торговельний :98
‘транспортний’	транспорт- ний :14	транспортний :125 — комунікацій- ний :53 — постачаль- ний :52	транспортний :65
‘угорський’	угорський :8	мадярський :216	угорський :37 — венгерський :2
‘улюблений’	улюблений :3 — любимий :1	улюблений :16	любимий :90 — улюблений :17
‘ферма’	ферма (молош- на, молочарська, овечна, кроля- ча):6 — пташар- ня :7 — свино- ферма :1 — моло- чарня :1	молочарня :19	ферма :86 (тва- ринницька, птахівнича, молочна) — сви- ноферма :5 — вів- цеферма :2 — мо- лочарня :1 (про старі часи)
‘філія’	філія :47	філія :72	філіал :72 — філія :61
‘французький’	французь- кий :227	французький :382 — французський:82	французсь- кий :625 — фран- цузський :454

'хвороба'	хороба :79 —	хвороба :35 — неду- га :24	хвороба :82 — захворювання :56
	хвороба :63 —		
	захоруван- ня :89 —		
	хворість :12 — болячка :8		
'цукровий завод'	цукровар- ня :99 — цукро- вий завод:4	цукровий завод:2	цукровий завод:14
	'частково'	почасти :37 — частково :24	частинно :73 — по- части :13

Аналіз матеріалу показав, що навіть у межах цих 117 синонімічних рядів, відібраних з метою продемонструвати найбільші відмінності в лексичі трьох корпусів, є багато спільних слів: майже в половині рядів (48%) в усіх трьох корпусах є принаймні один спільний синонім. Наприклад, широкий синонімічний ряд 'хвороба' в усіх трьох корпусах містить слово *хвороба*.

У 27 рядах (15%) у радянських західноукраїнських газетах (Корпус 1939–1946) зафіксовано лексеми, які є в Корпусі 1919–1933, і яких немає в Корпусі 1937–1943, де в цьому значенні вживаються тільки місцеві синоніми (ряди 'влучити', 'вокзал', 'євреї' тощо), це східноукраїнська лексика, перенесена в західний регіон на місце питомої. Значно менше знайдено зворотних випадків, коли в Корпусі 1939–1946 з'явилися слова, відсутні в Корпусі 1919–1933, але які були в Корпусі 1937–1943. Так, у Корпусі 1939–1946 у чотирьох рядах зафіксовано західні варіанти *авто*:5, *візит*:9, *мешкання*:7, *причинитися*:1, щоправда, вони тут нечастотні. Проте, відходячи від теми 30–40-х рр., зауважимо, що у тривалій перспективі деякі західноукраїнські за походженням слова і варіанти закріпилися в українській літературній мові як основні (напр., західноукраїнські *співпрацювати*, *доброволець* замінили східноукраїнські *співробітничати*, *добровілець*).

У 15 синонімічних рядах (12,5%) у Корпусі 1939–1946 з'являються нові слова, усі вони схожі на запозичення з російської чи з інших мов через посередництво російської: *вітчизна*, *лозунг*, *офіційно*, *іноземний*, *екзамен*, *італійський*, *венгерський*, *указ*, *взаєморозуміння*, *завезти* ('постачити'), *ферма*, *філіал*, *відрізок*, *кофе* та ін. Однак цей вплив російської мови, очевидно, відбувався за посередництвом східного варіанта української мови. На це вказують численні випадки, коли західноукраїнські слова, подібні до російських, уживані в до- і міжрадянських західноукраїнських газетах, у радянських виданнях зникають, напр.: *упадок*, *границя*, *оба*, *зложити*, *большевізм*, *розривний*, *признання*, *приказ*, *около*, *оснування*, *нарушення*, *білет*, *вечером*, *предложити*, *окружити*. Такі слова могли б стати ще одним власним ресурсом для здійснення політики наближення української мови до російської, утім жодного з них у Корпусі 1939–1946 немає, а є *занепад*, *межа*, *обидва*, *скласти*, *більшовизм*, *вибуховий*, *зізнання*, *наказ* тощо.

У 10 випадках (7,4%) у Корпусі 1939–1946 відбувається розширення синонімічного ряду порівняно з Корпусом 1919–1933 (напр.: *іспит* → *іспит*, *екзамен*; *посол* → *посол*, *посланник*, *полпред*; *філія* → *філіал*, *філія*), у 19 випадках (15,7%) синонімічний ряд звужується (напр.: *доклад*, *довповідь* → *довповідь*; *довповідач*, *промовець*, *докладчик*, *докладач* → *довповідач*, *промовець*; *кореспондент*, *дописувач*, *робкор*, *селькор*, *сількор*, *юнкор* → *кореспондент*; *промисловість*, *індустрія* → *промисловість*; *фахівець*, *спеціаліст*, *спец* →

спеціаліст, фахівець; журнал, часопис → *журнал; профспілка, профсоюз* → *профспілка; цукроварня, цукровий завод* → *цукровий завод*). При звуженні синонімічного ряду в частині випадків у Корпусі 1939–1946 залишається варіант, подібний до російського відповідника (*журнал, кореспондент, цукровий завод*), у частині випадків, навпаки, такий варіант зникає (*доклад, докладчик, профсоюз*).

Зафіксовано випадки, коли при збереженні складу синонімічного ряду змінюється частотність синонімів, і менш поширений варіант стає першим за частотністю. Наведемо приклади з Корпусів 1919–1933, 1937–1943, 1939–1946 послідовно: *|фахівець|:37, |спеціаліст|:27, |спец|:24* — *|фахівець|:70, |спеціаліст|:23* — ***|спеціаліст|:66***, *|фахівець|:33; |офіційний|:50, |офіційний|:44* — *|офіційний|:74, |офіційний|:33* — ***|офіційний|:132***, *|офіційний|:46; |торговельний|:144, |торговий|:10* — *|торговельний|:388, |торговий|:7* — ***|торговий|:224***, *|торговельний|:98* і под. Найчастіше в Корпусі 1939–1946 високої частотності набувають синоніми, подібні до російських слів. Хоч є випадки, коли східноукраїнський синонім, поширений у Корпусі 1919–1933 і схожий на російське слово, зникав з ужитку (напр.: *доклад, докладчик, профсоюз*). Зауважимо, що згодом і значна частина русизмів, зафіксованих у Корпусі 1939–1946, не витримала випробування часом, нині більшість із них нечастотна або ненормативна.

Регіональні відмінності також нерідко можна знайти на рівні частотності варіантів. Чіткий поділ лексичних варіантів між регіонами (наприклад, у Корпусі 1919–1933 — тільки *угорський, авіаційний, визнання, влучити, спричинитися, вокзал, піджак*, а в Корпусі 1937–1943 — лише *мадярський, летунський, признання, поцілити, причинитися, двірець, маринарка*) зафіксований у меншій частині випадків. У більшості випадків ідеться про вищу частотність того чи іншого варіанта залежно від регіону. Зокрема, корпусне дослідження показало, що в галицькій до- і міжрадянській пресі (Корпус 1937–1943) у більшості випадків поряд із специфічним місцевим словом уживали і загальнономовний синонім. У 77% синонімічних рядів у Корпусі 1937–1943 є специфічний синонім, здебільшого польського походження, якого немає в інших двох корпусах. Проте у 55% випадків поряд із ним у Корпусі 1937–1943 зафіксовано вживання поширенішого слова, яке є в інших корпусах, пор. пари (жирним шрифтом виділено специфічний галицький синонім): *|посол|:380, |амбасадор|:282, |реферат|:98, |довідь|:26; |бомбардувальник|:141, |бомбовик|:115; |навчання|:104, |вишкіл|:59; |загал|:96, |суспільство|:20; |запілля|:54, |тил|:9; |летовище|:156, |аеродром|:70* тощо.

3.4. Відмінності на рівні словотвору

Віддієслівні іменники з суфіксом **-к(а)** на позначення дії зафіксовано у східноукраїнських (Корпус 1919–1933) і радянських західноукраїнських (Корпус 1939–1946) газетних текстах, у західноукраїнських до- та міжрадянських газетах (Корпус 1937–1943) продуктивніші інші моделі. Так, у Корпусах 1919–1933 і 1939–1946 зафіксовані синоніми *постачання* і *поставка*, частотніший синонім в обох корпусах — *постачання* (хоча в Корпусі 1939–1946 відмінність у частотності цих синонімів менша і, якщо врахувати складні слова *хлібопоставка* і *молокопоставка*, виходить майже 50/50), у Корпусі 1937–1943 один варіант — *постачання*. У Корпусах 1919–1933 і 1939–1946 зафіксовано тільки варіант *доставка*, у Корпусі 1937–1943 — лише *доставка*. У Корпусах 1919–1933 і 1939–1946 зафіксовано тільки варіант *підготовка*, у Корпусі 1937–1943 — *підготова* і *підготовка*, частіше

підготовка. Цей невеликий матеріал свідчить, що вживання віддієслівних іменників на **-ка** було більш властиве східноукраїнській нормі, ніж західноукраїнській, і привнесене в західноукраїнські радянські тексти разом з іншими східноукраїнськими особливостями, а радянська мовна політика могла додатково просувати ці форми, на що вказує зростання частотності в радянських текстах 1939–1946 рр. порівняно з 1919–1933 рр.

Конкурентні прикметникові суфікси **-н(ий)**, **-ов(ий)** зафіксовано в Корпусах 1919–1933 і 1937–1943: *кредитний* — *кредитовий*, *спортивний* — *спортовий*, *окоужний* — *окоужовий*. У Корпусі 1939–1946 в цих синонімічних рядах залишаються тільки варіанти з суфіксом **-н(ий)**. Зауважимо, що в наш час такі варіанти з'являються знову: *бізнесовий* — *бізнесний*, *інтернетний* — *інтернетовий* тощо [Кислюк 2018 : 425–427].

Форми активних дієприкметників теперішнього часу на **-аюч(ий)**, **-уюч(ий)** [див. також: Шведова 2020] у Корпусі 1939–1946 стають частотнішими порівняно з попереднім періодом. Це загалом підтверджує спостереження мовознавців, що такі форми після 1930-х рр. набули поширення в українських радянських текстах [Кочан 2013 : 203], проте вони і раніше не були чужими для українського публіцистичного стилю ані східного, ані західного регіону. Ми проаналізували 47 найчастотніших активних дієприкметників теперішнього часу на **-аюч(ий)**, **-уюч(ий)** за трьома корпусами (1269 слововживань). Розподіл цих слововживань за корпусами такий: Корпус 1919–1933 — 22%, Корпус 1937–1943 — 16%, Корпус 1939–1946 — 62%, а оскільки обсяг трьох корпусів неоднаковий, відмінність у відносній частотності дещо менша (27% — 18% — 55% відповідно). Нижче подаємо кількісні дані для 15 найчастотніших дієприкметників (див. табл. 2).

Таблиця 2

Активні дієприкметники теперішнього часу на -аючий, -уючий у трьох корпусах газет			
Лема	Корпус 1919–1933	Корпус 1937–1943	Корпус 1939–1946
завідуючий	33	5	193
існуючий	27	10	64
працюючий	78	6	12
слідуючий	23	11	50
командуючий	12	5	56
керуючий	38	0	28
воюючий	0	11	44
діючий	0	8	32
зростаючий	8	9	17
хвилюючий	0	0	33

атакуючий	0	31	0
відступаючий	0	14	15
недіючий	0	0	27
задовольняючий	25	0	0
пануючий	12	0	12

Цей матеріал наводить на думку, що, можливо, сучасні мовознавці, які прагнуть повністю вивести за межі літературної норми форми, що стали частотнішими в радянський період, але були в текстах і до впровадження радянської політики наближення української мови до російської [Кочан 2013; Карікова 2018 та ін.], роблять саме те, що закидають «русифікаторам»: авторитарно втручаються у структуру мови. Таке втручання можна здійснити в окремих редагованих виданнях або в межах регульованих груп лексики, наприклад, терміносистем, але дуже складно — в усій мові.

Отже, хоча радянські словники, нормативні приписи, редакційні правки безперечно свідчать, що радянська політика впливала на формування нової лексичної норми української мови в 30–40-ві роки, аналіз цих джерел не завжди достатній для розуміння реальних змін у мові, навіть дослідження цензурованої мови радянської преси дає нам складнішу картину. Нова лексична норма, яка сформувалася після згортання українізації, у 1930-ті, і досліджена нами на матеріалі текстів західноукраїнських радянських газет, має східноукраїнську основу. Специфічна західноукраїнська лексика, яку ми зафіксували в до- і міжрадянських західноукраїнських газетах, майже не вплинула на радянську лексичну норму, представлену в газетах 1940-х, зокрема і регіональна західноукраїнська лексика, схожа на російську (*упадок, оба* тощо), — свідчення того, що наближення української норми до російської відбувалося тільки через посередництво східного варіанта української мови. Порівняння корпусів радянських газет 1919–1933 і 1939–1946 рр. дало змогу побачити розвиток лексичної норми: зафіксовано зміни у межах синонімічних рядів (частіше в бік звуження синонімічних рядів), зміну частотності синонімів — здебільшого синоніми, ближчі до російських слів, стають поширенішими, хоч є випадки, що суперечать цій тенденції. Утім, українська мова в цілому зберігає свою лексичну основу, русифікаторський вплив має поверховий і в багатьох випадках нетривалий характер. Порівнюючи лексику післявоєнних радянських газет із сучасною нормою, бачимо, що багато русизмів 1930–40-х років не закріпилося в мові.

ЛІТЕРАТУРА

- Боярчук О. С. З історії лексики української ділової мови (об’ява, оголошення, оповістка). *Актуал. пробл. слов. філології*. 2011. Вип. 24. Ч. 1. С. 442–451.
- Демська-Кульчицька О. Реєстр репресованих слів. *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду*. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 354–399.
- Карікова Н. Українська літературна мова за радянської доби (1920–1990 рр.): від нормалізації до рознормалізації та перенормалізації. *Українська мова: унормування, розунормування, перевнормування (1920–2015)*. Харків : Харк. іст.-філол. тов-во, 2018. С. 429–465.
- Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові: система — узус —

- ідіолект: дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2018. 616 с.
- Кочан І. М. Словотвірні норми і термінологія. *Термінолог. вісн.* 2013. Вип. 2(1). С. 202–209.
- Масенко Л. Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду*. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 5–37.
- Нікуліна Н. Вироблення національної автомобілевої наукової термінології в 20–30-ті роки ХХ століття. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2004. № 503: Проблеми української термінології. С. 88–92.
- Підкуймуха Л. М. Лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови (на матеріалі художніх текстів львівських письменників першої пол. ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 336 с.
- Ренчка І. Лексикон тоталітаризму. Київ : Вид-во «КЛІО», 2018. 232 с.
- Смаль-Стоцький Р. Українська мова в советській Україні. Друге поширене видання. Нью-Йорк ; Торонто ; Сідней ; Париж, 1969. 336 с.
- Старко В. Ф., Рисін А. Великий електронний словник української мови (ВЕСУМ) як засіб NLP для української мови. *Галактика Слова. Галині Макарівні Гнатюк*. Київ : Видавн. дім Дмитра Бурого, 2020. С. 135–141.
- Український правопис / М. Скрипник. Харків : Держ. вид-во України, 1928. 103 с.
- Український правопис / ред.-відп. секретар Держ. правопис. комісії проф. М. К. Грунський. Київ : [б. в.], 1940. 150 с.
- Хвиля А. Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті (1933). *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду*. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 113–132.
- Шведова М. О. Активні дієприкметники в українській мові: корпусний аналіз. *Галактика Слова. Галині Макарівні Гнатюк*. Київ : Видавн. дім Дмитра Бурого, 2020. С. 339–352.
- Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. *Шевельов Ю. Вибрані праці : в 2 кн. Кн. 1. Мовознавство* / упоряд. Л. Масенко. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 26–279.
- Kilgarriff A., et al. The Sketch Engine: Ten Years on. *Lexicography*, 2014, 1.1: 7–36.
- Rychlý P. Manatee/Bonito-A Modular Corpus Manager. Brno : Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing, 2007. P. 65–70.

ДЖЕРЕЛА (СЛОВНИКИ І КОРПУСИ)

- ВЕСУМ Великий електронний словник української мови / А. Рисін, В. Старко та ін. 2014–2020. URL: <https://r2u.org.ua/vesum/> (дата звернення: 11.12.2020)
- ГРАК Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ; Львів; Єна, 2017–2020. URL: uacorpus.org (дата звернення: 11.12.2020).
- Лексикон львівський Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. 852 с.
- РУС Російсько-український словник. Київ : Вид-во АН УРСР, 1937. 890 с.
- СУМ-11 Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка. 1970–1980.
- R2U Російсько-українські словники / упоряд. А. Рисін, В. Старко, Ю. Марченко, О. Телемко та ін. 2007–2020. URL: <https://r2u.org.ua> (дата звернення: 14.12.2020).

REFERENCES

- Boiarchuk O. S. (2011). Z istorii leksyky ukrainskoi dilovoi movy (obiava, oholoshennia, opovistka). *Aktualni problemy slovianskoi filolohii*. Vol. XXIV. P. 1. 442–451. [In Ukrainian].
- Demska-Kulchytska O. (2005). Reiestr represovanykh sliv. *Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 354–399. [In Ukrainian].
- Karikova N. (2018). Ukrainska literaturna mova za radianskoi doby (1920–1990 pp.): vid normalizatsii do roznormalizatsii ta perenormalizatsii. *Ukrainska mova: unormuvannia, rozunormuvannia, perevnormuvannia (1920–2015)*. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 429–465. [In Ukrainian].
- Khvyliya A. (2005). Vykorynyty, znyshchyty natsionalistychne korinnia na movnomu fronti. *Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 113–132. [In Ukrainian].
- Kilgarrieff A., et al. (2014). The Sketch Engine: Ten Years on. *Lexicography*, 1.1: 7–36.
- Kochan I. M. (2013). Slovtovirni normy i terminolohiia. *Terminolohichniy visnyk*. Vol. 2 (1), 202–209. [In Ukrainian].
- Kysliuk L. P. (2018). Slovtovirna nominatsiia v suchasni ukrainskii movi: systema — uzus — idiolekt: abstract of Cand. of Philol. Sc. dissertation. Kyiv. [In Ukrainian].
- Masenko L. (2005). Movna polityka v URSS: istoriia linhvotsydu. *Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 5–37. [In Ukrainian].
- Nikulina N. (2004). Vyroblennia natsionalnoi avtomobilevoi naukovoii terminolohii v 20–30-i roky XX stolittia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, (503), 88–92. [In Ukrainian].
- Pidkuimukha L. M. (2016). Leksychnyi sklad zakhidnoukrainskoho varianta literaturnoi movy (na materialii khudozhnikh tekstiv lvivskykh pysmennykiv pershoi pol. XX st.): Cand. of Philol. Sc. dissertation. Kyiv. [In Ukrainian].
- Renchka I. (2018). Leksykon totalitaryzmu. Kyiv: Vydavnytstvo «KLIO». [In Ukrainian].
- Rychlý P. (2007). Manatee/Bonito-A Modular Corpus Manager. Brno: Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing, 65–70.
- Sheveliov Yu. (2008). Ukrainska mova v pershii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941): stan i status. *Vybrani pratsi: in 2 vols. Vol. I. Movoznavstvo*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 26–279. [In Ukrainian].
- Shvedova M. O. Aktyvni diiepryketnyky v ukrainskii movi: korpusnyi analiz. *Halaktyka Slova. Halyni Makarivni Hnatiuk*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 339–352. [In Ukrainian].
- Skrypnyk M. (1928). *Ukrainskyi pravopys*. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. [In Ukrainian].
- Smal-Stotskyi R. (1969). *Ukrainska mova v sovietiskii Ukraini*. Druhe poshyrene vydannia. New York; Toronto; Sydney; Paris. [In Ukrainian].
- Starko V., Rysin A. (2020). Velykyi elektronnyi slovnyk ukrainskoi movy (VESUM) yak zasib NLP dlia ukrainskoi movy. *Halaktyka Slova. Halyni Makarivni Hnatiuk*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 135–141. [In Ukrainian].
- Ukrainskyi pravopys (1940). Narodnyi komisariat osvity USSR. Hrunskyi M. K. (Ed., Resp. Sec.). Kyiv. [In Ukrainian].

SOURCES (DICTIONARIES AND CORPORA)

- GRAC General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian. Electronic resource: M. Shvedova, R. von Waldenfels, S. Yarygin, A. Rysin, V. Starko, M. Woźniak, M. Kruk et al. (2017–2020): Kyiv; Lviv; Jena. URL: uacorp.us (last accessed: 11.12.2020).
- Leksykon Ivivskyi Leksykon Ivivskyi: povazhno i na zhart. (2015). N. Khobzei, K. Simovych, T. Yastremska, H. Dydyk-Meush (Eds.). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakivycha NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
- RUS Rosiisko-ukrainskyi slovnyk. (1937). Kyiv: Vyd-vo AN URSS. [In Ukrainian].
- R2U Rosiisko-ukrainski slovnyky. (2007–2020). A. Rysin, V. Starko, Yu. Marchenko, O. Telemko et al. (Eds.) URL: <https://r2u.org.ua> (last accessed: 14.12.2020). [In Ukrainian].
- SUM-11 Slovnyk ukrainskoi movy: in 11 vols. (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- VESUM Velykyi elektronnyi slovnyk ukrainskoi movy. (2014–2020). Rysin A., Starko V. et al. (Eds.). URL: <https://r2u.org.ua/vesum/> (last accessed: 11.12.2020). [In Ukrainian].

M. O. SHVEDOVA

Kyiv National Linguistic University

Kyiv, Ukraine

E-mail: corpus.textiv@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-0759-1689>

LEXICAL VARIATION IN THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN PRESS OF THE 1920S–1940S AND THE DEVELOPMENT OF A NEW LEXICAL NORM (a corpus-based research)

The paper presents a comparative corpus-based research of the vocabulary in the Ukrainian newspapers of the interwar period and the first Post–World War II years. The research aims to show the ways in which a new lexical norm for journalism was formed in 1940s. The paper envisages this new norm with regard to the influence of the Western and the Eastern Ukrainian language standards and of the Russian influence as well. Three corpora of newspaper texts have been built that represent different variants of Standard Ukrainian: 1) the Soviet newspaper texts of 1919–1933 up to the end of the Ukrainization; 2) the Western Ukrainian pre-Soviet and “inter-Soviet” newspaper texts of 1937–1943; 3) the Western Ukrainian Soviet newspaper texts of 1939–1946. For each of these, frequency lists were built. Our conclusions are based on comparing these lists. We have built a table showing changes (including frequency changes) within 120 semantic fields of synonyms.

Our research showed that the new lexical norm that was formed in the Soviet journalism of 1940s had an Eastern Ukrainian basis. The regional Western vocabulary attested in the pre-Soviet and “inter-Soviet” Western Ukrainian newspapers had almost no trace in the new lexical norm. Neither did the Western lexical units that remind the Russian ones (*upadok* ‘decline’, *oba* ‘both’ etc.), a fact showing that the growth of the Russian influence was implemented only with the support of the Eastern variant. Several changes are attested within the synonymous fields (more often they shrink) and changes in the frequency of different synonyms, more often favouring the cognates of Russian words, although some cases go against this tendency. The Ukrainian language as attested in the Soviet newspaper texts of the 1940s keeps the bulk of its lexical basis; the Russification trend is superficial and in many cases rather brief. As it is shown by comparing the vocabulary of these texts with the modern norm, many Russian borrowings of the 1930s and 1940s did not find their way into the standard language.

Key words: vocabulary, synonyms, standard language, variation, corpus.

Дата надходження до редакції – 18.12.2020

Дата затвердження редакцією – 18.01.2021